

Bədi mənəviyyat, xəsusi də dekorativ-təbii sənət uzun və mürəkkəb tarixi inkişafın məhsuludur. Bu sahənin kəkləri qədim dövrlərlə əlaqələndirilsə də bəzi tədqiqatçıların vurğuladığı kimi, “sərdə daşla mür, kəsən mənəviyyatın canı təzə? kimi zən bəruz? verir.” (1. s.79) Elə məsiri dvrən dekorativ-təbii sənət nəmunələri ilə tanəli q da gəstərir ki, bu sahədə ke?mi dvrən nənəsi ilə yana, tarixi dövrlərin d?yişikliyində meydana gələn məsiri tendensiyalar qərarlaşır. Lakin xəsusi vurğulamaq istədik ki, məsiri dvrən bəzi bədi mənəviyyat nəmunələri yəvi, zəhiri dnyanən kəs etdirilməsi məqsədin xidmət gəstərir, digər nəmunələr ke?mi dvrən dnyagər??? prinsipinin yenidən dərkinə geni imkanlar aşı, dnyanən məntiqi deyil, eyni zamanda ruhi yəksəli yolu ilə qavranımas fikrini yəni kildə şaslandı. Bu mənada “Məsiri xaləa” sərşində təqdim olunan xalələr diqqəti cəlb edir.

Rəssam qor Burqanovun eskizləri şasında toxunmuş xalələrlə tanəli qdan belə qna? təqləmk olar ki, məllif xaləa nəmunələrinin yaradımasında fərqi yanaşma ilə bərabər, Azərbaycan xaləa?li q sənətinin qədim tarixə malik nənəsində də bəhrələnmədir. Bu bədi nəmunələrin zərində təsadəf edilən ornamentlər, təsvirlər təşəşində zə kəşini tapır. Bu mənada xaləa nəmunələrinin yaradımasında məllifin fərqi yanaşması ilə bərabər qədim nənəy? istinad etməsi bizi bir daha idrak prinsipi məsləsinə yenidən nəzər yetirməyə istiqamətləndirir.

Elmi mənbələri tanəli qdan məlum olur ki, məsiri v ke?mi dvrən dnyagər??? bir-birində kəklə kildə fərqlənir. Bu bəzi tədqiqatçıların vurğuladığı kimi qədim dnyanən yalnız yəvi, zəhiri, gərən tərqi ilə deyil, eyni zamanda insan potensialında olan imkanlar vasitəsilə, batini, irrasional, ruhi dərək edilməsi ilə əlaqədardır. Məvcud fikrə gər ke?mi d dnyə irrasional dənəncə tərzi, “daləa” təfəkkər? (2), sinkretik təfəkkərli? (3) qavranırdı. Lakin qədim gerəkliyin irrasional yolla dərki bətin insanlar potensial imkanlarında olduu halda, indiki zamanda onun izlərini yalnız rəsəmlər, bəstəkarların bir şəli yaradca? xşlərini, fəaliyyətində təsadəf etmək məmkündür. Bu mənada dənənərək ki, rəssam qor Burqanovun xalələr məyyən mənada ke?mi dvrən dnyagər??? ilə bəli məqlar iqləndər.

Mənbələri tanəli q gəstərir ki, ke?mi d dnyə universal mənalar, yəni xəsusi də hətə bətin tərflərində təzə? edən ahəngdarlıq qanunu ilə dərək edilirdi. Ahəngdarlıq oxluun vahidliyi, eyni zamanda d?zgən proporsiya, d?zgən ritm və dərəcədir. Təsadəfi deyil ki, qədim ahəngdarlıq geni mənada qavranıldəna, hətəda və cəmiyyətə bə verən bətin prosesləri nizama gətirdiyin gər şas və yeganə qanun kimi dərək edilirdi. Bu mənada ahəngdarlıq musiqidə akustik, dekorativ-təbii, xəsusi də xaləa?li q sənəti sahəsində isə vizual olaraq zən bəruz? verir. Məsələn xaləa məmlətlərin kompozisiya quruluşunun, ornamentallən, rəng koloritinin ahəngdarlıqla bəli ilə bu sənətin yalnız məiyyət sahəsi rərivəsi ilə məhdudlaşmadən və daha geni həət dairəsinə malik olduunu gəstərir. Bu

bax?mdan Az?rbaycan xal?a??l?q s?n?ti n?mun?l?rinin t?qdqiind?n bel? q?na?t? g?lm?k m?mk?nd?r ki, bu n?mun?l?r ke?mi? d?vr?n d?nyag?r??? il? ba?l? z?ngin m?lumat da??y?c?s?d?r. D???n?r?k ki, m?xt?lif xalqlar?n Az?rbaycan xal?a??l?q s?n?tin? olan mara?? da bununla ba?l?d?r.

?nc? qeyd etdik ki, t?qdim olunan xal?alarda r?ssam ?.Burqanov ?z f?rdi yana?mas? il? b?rab?r Az?rbaycan xal?a??l?q s?n?tinin q?dim tarix? malik ?n?n?si il? ba?l? ornamentl?r?, ayr?-ayr? elementl?r? d? m?raci?t etmi?dir. Bu m?nada r?ssam?n “?” (2004) xal?as?na n?z?r yetir?k.

“?” xal?as?n?n ara sah?sind? ?l t?sviri i?l?nmi?dir. Az?rbaycan xal?alar?nda ?l t?svirinin ?slamda ?i? qolu il? ba?l? olmas?na, dini xarakter da??mas?na baxmayaraq, b?zi t?qdqiqt?lar onun qoruyucu simvol, xo?b?xtlik r?mzi kimi qavran?lmas?n?n da inkar edilm?zliyini vur?ulay?rlar. (4) Bu da qoruyucu kimi ?l t?svirinin h?? paleolit d?vr?nd? ma?aralar, qayalar ?z?rind?, tunc d?vr?nd? maddi m?d?niyy?t n?mun?l?ri ?z?rind? t?sad?f olunmas? il? ba?l?d?r.

Ke?mi? d?vr?n d?nyag?r???n?n f?rql?ndirici c?h?ti ondad?r ki, ?ox zaman dekorativ-t?tbiqu s?n?tin b?dii ifad? vasit?sil?ri olan kompozisiya qurulu?u, r?ng koloriti, el?c? d? ornamentl?ri q?dimd? ?ifr?l?nmi? m?lumat da??y?c?s? funksiyas?n? yerin? yetirirdi. Daha d?qiq des?k, b?z?n m?asir d?vr?n b?dii n?mun?l?rinin ornamentl?ri, r?ng koloriti zahiri, g?r?n?n t?r?fin b?z?dilm?sini xidm?t edirs?, q?dimd? bu ifad? vasit?l?ri “zahiri”liyini arxas?nda qalan “batini” m?nalar?n d?rkind? m?h?m rol oynay?rd?. Bu m?nada xal?a m?mulatlar?nda ?l t?sviri d? zahiri, g?r?n?n t?r?fi i???qland?ran m?qamlarla yana?? bir s?ra g?r?nm?y?n batini m?nalar? ?z?nd? c?ml??dir?r?k vahid ba?lan??cdan ?ax?l?n?n m?nalar kimi ?z?n? b?ruz? verir. Qeyd ed?k ki, elmi fikird? ?l t?sviri vahid ba?lan??cdan ?ax?l?n?n m?nalar Az?rbaycan mu?am m?d?niyy?tinin obrazl? t?zah?r? kimi ?z?n? b?ruz? verir.

??rq d?nyag?r???n? g?r? d?nyan?n yaran??? fiziki hadis? deyil, m?xt?lif m?nalar?n ?ax?l?ndiyi ?oxt?r?fliliyin t?zah?r? olan s?sl? ba?l?d?r. T?sad?fi deyil ki, ?in, Hind m?d?niyy?tind? ayr?ca g?t?r?lm?? s?s m??yy?n r?ng, planet, t?bii ?ns?r, d?nyan?n t?r?fi v? s. m?vhumlarla ba?l?d?r. ?r?li s?r?l?n fikr? g?r? m?nalarla ?hat?l?nmi? t?k s?s dair? i???risind? n?qt? kimi universal t???kk?l-do?ulma formulunu yarad?r. Dair? i???risind? n?qt?-m?na burumu-statik daimilik, vahid m?nadan do?ulan ?oxm?nal?l?q-t???kk?l?n dinamikas? il?

ba?l?d?r. Bu m?nada vahid n?qt?d? c?ml??mi? ??alar d?st?sinin h?nd?si ekvivalenti obrazl? ??kild? “?i??kl?n?n g?l” v? ya “l” t?svirind? ??n? b?ruz? verir. (2. s.309-310)

Xat?rladaq ki, eyni prinsip vahid g?vd?d?n ?ax?l?n?n budaqlar kimi “h?yat a?ac?”, “d?nya a?ac?” timsal?nda da izl?nilir. (5. c.106) Ba?qa s?zl? des?k, bir ?ox b?dii m?d?niyy?t n?mun?l?ri ?z?rind? t?sad?f edil?n “h?yat a?ac?” simvolu vahid ba?lan??cdan ayr?lan m?xt?lif m?nalar?n obrazl? t?zah?r?d?r. Bu m?nada h?r iki simvol mahiyy?t? eyni m?naya malikdir. T?sad?fi deyil ki, b?zi m?nb?l?rd? vahid ba?lan??cdan ?ax?l?n?n m?xt?lif m?nalar d?st?si (“d?stgah” s?z? il? ba?l? oldu?undan) mu?am-d?stgahla eynil??dirilir. Bu m?nada vahid ba?lan??cdan ?ax?l?n?n m?xt?lif m?nalar mu?am-d?stgahda akustik, “l”, “h?yat a?ac?” simvollar?nda vizual ??kild? ??n? b?ruz? verir. Bel?likl?, b?t?n qeyd edil?nl?r biz? ?.Burqanovun “l” xal?as?n? musiqi, daha d?qiq des?k, mu?am?n vizual t?zah?r? ba?l? olmas? fikrini ir?li s?rm?yimiz? ?sas verir.

T?qdim edil?n xal?a m?mulat?n?n ara sah?sind? toxunan ?l t?sviri k?nar hiss?l?rd?n q?rm?z?-sar? r?ngli zolaqlar?n dal?avari h?r?k?ti il? ha?iy?y? al?nm??d?r. M?lumdur ki, xal?an?n ha?iy? hiss?si m?hafiz?, qoruyucu funksiyaya malikdir. Lakin qeyd etm?k ist?rdik ki, t?qdim olunan xal?an?n ha?iy? hiss?si Az?rbaycan xal?a n?mun?l?rind? oldu?u kimi “su”, “alamuncuq”, “m?daxil”, “z?ncir?”, “balaha?iy?”, “anaha?iy?” kimi ha?iy? hiss?l?rin? b?l?nm?s? d?, m?hafiz?, qoruyucu hiss? kimi ara sah?ni dal?avari ornamentl?rl? qoruyur.

Lakin biz bir daha xat?rlatmaq ist?rdik ki, erk?n d?vrl?rd? ger??klik zahiri g?r?n?n t?r?fl? b?rab?r, eyni zamanda ??yavi d?nyan?n d?rk edilm?si prosesind? arxa planda qalan batini, g?r?nm?y?n m?nalarla qavran?l?rd?. M?s?l?n e.?. d?vrl?rd? maddi m?d?niyy?t n?mun?l?ri, keramika m?mulatlar?, b?z?k ??yalar?, daha sonralar orta ?sr b?dii n?mun?l?ri, xal?a??l?q m?mulatlar? ??rind? t?sad?f edil?n ziqzaqvari ornamentl?ri d? buna n?mun? g?st?rm?k olar.

Elmi fikird? ziqzaqvari, dal?avari ornamentl?rd?n geni? istifad? “m?mulat?n zahiri g?r?n???nd? x?susi effektin yarad?lmas?, ornamentin ritmikliyinin g?cl?ndirilm?si”, y?ni b?dii n?mun?nin ?mumi dekoruna dinamiklik verm?kl? ?laq?l?ndirilir. (6. c.38) Biz d? bu fikirl?rl? raz?y?q, lakin d???n?r?k ki, ziqzaqvari v? ya dal?avari ornamentl?r yaln?z zahiri g?r?n??l? deyil, eyni zamanda batini m?nalarla da ba?l? olmu?dur. Fikrimizc?, xal?a m?mulatlar?nda ziqzaqvari v? ya dal?avari ornamentl?rin toxunmas? “dal?a” t?f?kk?r? il? ba?l?d?r. Ba?qa s?zl? des?k, bu ke?mi?d? d?nyan?n s?s, r?ng, ritm, plastik h?r?k?tl?rl?, y?ni “dal?a” t?bi?tin? malik ifad?

vasit?l?rinin d?rki il? ?laq?dard?r. Bu m?nada “dal?a” t?f?kk?r? il? ba?l? m?vcud ehtimallara ?saslanaraq ziqzaqvari ornamentl?ri bu hadis?nin ?yani t?zah?r? kimi d? qavramaq olar.

Qeyd ed?k ki, ziqzaqvari, dal?avari ornamentl?r? dig?r xalqlar?n dekorativ-t?tbiqu s?n?t sah?sind? d? t?sad?f olunur. M?s?l?n ?zb?k b?dii tikm? n?mun?l?rind? “maudc”, y?ni dal?a (7) ad? alt?nda tan?nan ziqzaqvari ornamentl?ri buna ?yani n?mun? g?st?r? bil?rik. B?t?n qeyd edil?nl?rd?n bel? fikr? g?lm?k m?mk?nd?r ki, y?ks?l?n v? en?n h?r?k?tini n?vb?l?m?sind?n yaranan ah?ngdarl???n t?zah?r? kimi ziqzaqvari, dal?avari ornamentl?r? m?xt?lif xalqlar?n t?tbiqu-s?n?tind? t?sad?f olunmas? onlar?n universall???n v? b???riyy?tini h?l? erk?n d?vrl?rind? meydana g?lm?sinin g?st?ricisidir.

?nc? qeyd etdiyimiz kimi “?l” xal?as? bizd? bu n?mun?nin musiqi il? ba?l?l??? fikrini d? yarad?r. Bel? ki, xal?an?n ha?iy? hiss?sind? y?ks?l?n v? en?n istiqam?t ?zr? h?r?k?t musiqinin inki?af x?ttind? d? izl?nilir. M?nb?l?rl? tan???l?q g?st?rir ki, m?asir d?vrd? musiqi inc?s?n?t sah?sind? aid edildiyind?n m?hdud m?nada d?rk olunsa da, ke?mi?d? insan?n m?n?vi kamill??m?si, paklanmas? kimi y?ks?k m?qs?d? xidm?t ed?n hadis?, ruhi bilik kimi qavran?l?rd?. (8) B?zi t?dqiqat?lar ruhi d?rk etm? prosesini insan?n ruh?n zirv? n?qt?sind?, y?ni d?nyan?n h?qiq?t s?viyy?sind? d?rki, “bilikl? nurlanma” m?qam?na q?d?r ucalmas? kimi izah edilir?r. (2. s.44) Maraql?d?r ki, kulminasiya m?qam?na q?d?r y?ks?lm? v? enm? musiqinin strukturunda da m?vcuddur v? sxematik olaraq konusvari qurulu?da ?z?n? b?ruz? verir. Bu m?nada musiqid? intonasiyas?n?n, t?tbiqu s?n?td? is? ornamentl?rin dal?avari h?r?k?tini vahid prinsipin s?sli v? vizual t?zah?r? kimi q?bul etm?k olar.

B?t?n qeyd edil?nl?rd?n bel? fikr? g?lm?k m?mk?nd?r ki, “?l” xal?as?n?n ara sah?si v? ha?iy? hiss?sind? i?l?nmi? ornamentl?r v? elementl?r musiqi il? ba?l?d?r.

“Dal?a” t?f?kk?r?n?n izl?rin? h?m?inin “Qu?” (2006) xal?as?nda da t?sad?f edilir. Xal?an?n ara sah?sind? qu? t?sviri i?l?nmi?dir. T?qdim edil?n n?mun?d? Az?rbaycan xal?alar?nda t?sad?f edildiyi kimi qu? t?sviri b?t?vl?kd? stiliz? olunmu? ??kild? i?l?nmi?dir. A? r?ngli saplarla toxunan qu? t?svirinin fonunu a?, mavi, boz r?ngli dal?avari zolaqlar?n n?vb?l?m?si t?kil edir. “?l” xal?as?nda oldu?u kimi “Qu?” xal?as?n?n ha?iy? hiss?si “ana ha?iy?”, “bala ha?iy?”, “z?ncir?” v? d. hiss?l?r? b?l?nm?s? d?, ?z?n?m?xsus ??kild? diqq?ti c?lb edir. Bel? ki, xal?an?n ha?iy? hiss?sind? b?n?v??yi, ??hray?, mavi, a?, t?nd q?rm?z?, firuz?yi, ya??l, sar?, nar?nc? r?ngli dair?l?rin n?vb?l?m?si izl?nilir. Xal?a m?mulatlar?nda ha?iy? hiss?sinin qoruyucu funksiyaya malik olmas?n? n?z?r? alaraq dey? bil?rik ki, “Qu?” xal?as?n?n ha?iy? hiss?sind? toxunan r?ngli dair?l?r d? qoruyucu funksiya da??y?r.

T?qdim edil?n xal?a n?mun?si il? tan???l?q da biz? bu n?mun?nin musiqi il? ba?l?l??? fikrini ir?li s?rm?yimiz? ?sas verir. Bel? ki, xal?an?n ha?iy? hiss?sind? toxunan r?ngli dair?l?rin ritmik

n?vb?l???m?m?si, y?ni m?xt?lif r?ngli dair?l?rin ard?c?l??? onlar?n m???yy?n s?sl?rl? ?laq?si ehtimal?n? yarad?r. Fikrimizc?, r?ngli dair?l?rin xal?an?n ha?iy? hiss?sind? n?vb?l???m?si m???yy?n m?nada “r?ngli e?itm?”nin (h?r hans? s?si m???yy?n r?ngd? g?rm?k bacar???na malik insanlarda t?sad?f edil?n “sinesteziya” hadis?si) vizual t?zah?r?d?r. (9) M?lumdur ki, nisb?t?n sonrak? d?vrl?rd? “r?ngli e?itm?” b?zi musiqi?il?rin, b?st?karlar?n potensial imkanlar?nda a?kar olunsa da q?dim ??rq m?d?niyy?tind?n ba?lan??c g?t?r?r. Daha d?qiq des?k, bunu q?dim ?in, Hind musiqisini t??kil ed?n s?sl?rin d?z?l???nd? h?r hans? s?sin m???yy?n r?ngli? ba?l?l???nda izl?m?k m?mk?nd?r. Fikrimizc?, assosiativ t?f?kk?r?n izl?ri sonrak? d?vrl?rd? d? ??z? ??xm??d?r. Bu m?nada haqq?nda dan??d???m?z “Qu?” xal?as?n? da b?t?n qeyd edil?nl?r? ?yani n?mun? g?st?rm?k olar.

Assosiativ, sinkretik t?f?kk?r haqq?nda ir?li s?rd?y?m?z fikirl?r? ?.Burqanovun eskizl?ri ?sas?nda toxunmu? dig?r xal?alarda da t?sad?f etm?k m?mk?nd?r. D???n?r?k ki, dekorativ-t?tbiqu s?n?tin, y?ni xal?a??l?q s?n?tinin musiqi il?, r?ngin s?sl? ?laq?si r?ssam?n “Moskva” (2009) xal?as?nda daha qabar?q ??kild? ??z?n? b?ruz? verir. Bu m?nada m?xt?lif r?ng c???rlar?n?n dal?avari h?r?k?tinin t?dric?n be? ?f?qi x?tt ?z?rind? yaz?lan notlarda davam? sanki universal fikrin m?xt?lif c?r, y?ni h?m r?ng, h?m d? s?s vasit?sil? t?zah?r? kimi ??x?? edir. Fikrimizc?, bu h?m r?ng, h?m d? s?sl? ??z?n? b?ruz? ver?n vahid fikrin universall???n?n ?yani t?zah?r?d?r.

?.Burqanovun eskizl?rinin r?ng koloriti h?llin? g?ldikd? dey? bil?rik ki, xal?alar ?sas?n soyuq r?ngl?rl? i?l?nmi?dir. M?s?l?n bunu r?ssam?n “Dal?a” (2011) xal?as?nda izl?m?k m?mk?nd?r.

Xal?an?n ara sah?sind? qayal???n ?st?nd? dayanan qad?n t?sviri i?l?nmi?dir. R?ng koloritinin se?imi bax?m?ndan xal?an?n kompozisiyas? iki hiss?y? b?l?nm??d?r. Bel? ki, b?dii m?mulat?n yuxar? sol k?nc? a??q kolorit, y?ni arxa planda g?r?n?n da?lar?n mavi, oxra, a??q ya??l ?alarlar?, a?a?? sa? k?nc? qayal???n t?nd q?rm?z?, t?nd mavi r?ngl?ri il? diqq?ti c?lb edir. Bununla da a??q v? t?nd r?ngli kolorit b?dii m?mulat?n kompozisiyas?n? iki ??buca?a b?l?r. D???n?r?k ki, kompozisiyan?n a??q v? t?nd r?ngli koloritl? iki hiss?y? b?l?nm?sini iki t?r?fin ah?ngdar s?sl???m?si kimi q?bul etm?k olar. Ba?qa s?zl? des?k, t?qdim edil?n bu xal?a ah?ngdarl???n a??q v? t?nd r?ngli kolorit timsal?nda ??z?n? b?ruz? verm?sini ?yani n?mun?dir. “?l”, “Qu?” xal?alar?nda oldu?u kimi “Dal?a” xal?as?n?n da ara sah?si mavi, g?y, ya??l, sar?, oxra, t?nd q?rm?z?, ab? r?ngli dair?l?rl? n?vb?l???m?si il? ha?iy?y? al?nm??d?r.

Xal?alar?n r?ng koloritind? b?z?n isti r?ngl?rd?n istifad? olunmas?na baxmayaraq, soyuq r?ngl?rin ?st?nl?y? izl?nilir ki, bunu r?ssam?n ya?ad??? ?razinin t?bii-klimatik ??raiti il? izah etm?k m?mk?nd?r. Ba?qa s?zl? des?k, fikrimizc?, xal?alar?n r?ng koloritinin h?llind? r?ssam?n do?uldu?u ?razinin ritml?ri ??z?n? qabar?q ??kild? b?ruz? verir. ?ox zaman ritm m?vhumu

6 / 7

İÇİNDƏKİLER MƏSƏR XALƏALARDA UNİVERSAL MƏNALARIN TƏZAHƏRİ

İÇİNDƏKİLER MƏSƏR XALƏALARDA UNİVERSAL MƏNALARIN TƏZAHƏRİ **Xəlas?**

Xaləatı qəsnəti dənən “zəhiri” tərflərinin əks etdirilməsi ilə yanaşı “zahir”liyin arxasında qalan “batini” mənalara görə dərindən də məhəmm rol oynayır. Bu onlara həm kompozisiyasında, ornamentlərinə, həm də rəng koloritində əzənlə gəstərir. Bu mənadadır. Burqanovun xaləat eskizlərinə sinkretizm dənən vizual gərəkləri əzənlə gəstərir.

Harmoniya və gəzəllik kimi universal mənalara harmoniya nəticəsində əməli gələn musiqi də eyniləndirilir. Təsəffü deyil ki, keçmişdə musiqi harmoniya haqqında elm kimi əyrənilirdi. Bu mənadadır musiqi və xaləatı qəsnəti arasında gəzənlənmə, lakin sənəqlə məvcuddur.